

**15-16 APREL
2022**

**TOSHKENT
O‘ZBEKISTON**

**“GEOGRAFIK TADQIQOTLAR: INNOVATSION G‘OYALAR
VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI”**

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM
VAZIRLIGI
MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI
G.O. MAVLONOV NOMIDAGI SEYSMOLOGIYA INSTITUTI**

O‘ZBEKISTON GEOGRAFIYA JAMIYATI

**“TADQIQOT.UZ”
XALQARO ILMIIY JURNALLAR PORTALI**

**GEOGRAFIK TADQIQOTLAR:
INNOVATSION G‘OYALAR VA RIVOJLANISH
ISTIQBOLLARI**

**II
XALQARO ILMIIY-AMALIIY KONFERENSIYA
MATERIALLARI**

TO‘PLAMI

Toshkent - 2023

Geografik tadqiqotlar: innovatsion g‘oyalar va rivojlanish istiqbollari:
II Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plam (15–16-aprel, 2022-yil, Toshkent). –Toshkent.: TADQIQOT.UZ, 2023. – 847 bet.

<http://doi.org/10.5281/zenodo.4751426>

To‘plamda keltirilgan ilmiy tadqiqot ishlari natijalaridan tabiiy geografiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, iqtisodiy va ijtimoiy geografiya, xorijiy mamlakatlar iqtisodiyoti va mamlakatshunoslik, tashqi iqtisodiy faoliyat, turizm, gidrologiya, gidrometeorologiya, geologiya, geodeziya, kartografiya hamda geoinformatika sohalaridagi mutaxassislar, ilmiy xodimlar, mustaqil izlanuvchilar, doktorantlar, magistratura va bakalavriat talabalari, umumiy o‘rta ta’lim maktablari, o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasalari o‘qituvchilari hamda geografiya faniga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Tahrir kengashi:

g.f.d., professor Hikmatov F.H.
g.f.d., katta ilmiy xodim Rafiqov V.A.
g.f.n., dotsent Sharipov Sh.M.

Kengash a‘zolari:

g.f.n., dotsent Tashtayeva S.K.
g.f.n., dotsent Shomurodova N.T.
PhD, dotsent Shomurodova Sh.G‘.
PhD, dotsent Prenov Sh.M.
PhD, dotsent Raxmonov D.N.
PhD, dotsent Raxmonov K.R.
PhD, dotsent Umirzoqov G‘.O‘.

Mas’ul muharrir:

Ibragimov Sh.U.

©Mualliflar jamoasi

©tadqiqot.uz

O`RTA OSIYO TABIIY GEOGRAFIK O`LKASINING TABIATINI O`QITISHDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYA VOSITALARIDAN FOYDALANISH

Tojiboyeva Mahliyo A`zamjon qizi

o`qituvchi

Qo`qon davlat pedagogika instituti

e-mail: m_tadjibaeva@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada O`rta Osiyo geografik o`lkasi tavsifi, jahon geografiyasida tutgan o`rni, tabiatining o`ziga xosligi, ajralib turuvchi jihatlari xususida, undan tashqari bu ma`lumotlarni o`qitishda axborot texnologiyalardan foydalanish samaradorligi, usullari, metodlari hamda zamonaviy ko`rinishlari borasida so`z boradi.

Kalit so`zlar: O`rta Osiyo, geografiya, axborot texnologiyalari, kompyuter, metod, usul, video, audio, axborot.

NATURAL GEOGRAPHY OF CENTRAL ASIA THE USE OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGY IN TEACHING ITS NATURE

Tojiboyeva Makhliyo

Annotation: This article describes the geographical area of Central Asia, its place in world geography, nature features, its distinctive features, as well as the effectiveness, methods, techniques and use of information technologies in teaching this information. talking about a modern look.

Key words: Central Asia, geography, information technology, computer, method, method, video, audio, information.

Ta`lim sohasini axborotlashtirish natijasida qator atama va tushunchalar vujudga keladi. Ammo maktablarda kompyuterlarni paydo bo`lishi bilan vujudga kedgan tushuncha va atamalar bilan bir tekisda va mazmunda emas. Bu so`z “kompyuterlashtirish” va “axborotlashtirish” tushunchalari haqida beriladi. Ba`zi hollarda ikkala atamadan u yoki bunisi shakllanadi.

“Kompyuterlashtirish” yoki “axborotlashtirish” deganda umumta`lim maktablarini, akademik litsey va kasb-hunar kollejlarini kompyuterlar bilan ta`minlash hamda turli ma`lumotlarni uzatish va olish tushuniladi.

XX asrning 80-yillaridan boshlab har bir maktabda kompyuter xonalari tashkil qilina boshlandi. Kompyuter xonalarida 10 tadan ortiq bo'lgan, ammo ularning sifati, ya'ni ko'rsatkichlari past bo'lgan²⁹.

Ammo olib borilgan tadqiqot ishlarini umumta'lim maktablarini kompyuterlashtirish natijasida ta'lim-tarbiya jarayonida keskin o'zgarishlar sodir bo'lmadi. Mazkur hol quyidagi holatlarda namoyon bo'lgan: a) o'qitishni va mustaqil o'quv faoliyatini texnologiyasini motivatsiyasi o'zgarmadi; b) o'qituvchi faoliyatining motivatsiyasi o'zgarmadi; v) o'quv jarayonini boshqarish texnologiyasi o'zgarmadi; g) bu yerda gap XX asrning 80-yillaridagi ommaviy maktablar haqida ketmoqda. Chuqurlashtirilgan maxsus maktablarda esa ta'lim jarayonida katta o'zgarishlar sodir bo'lgan.

Keyinchalik amaliy pedagogikada kompyuterlarni qo'llash bo'yicha ustuvor yo'nalishlar shakllandi. Ular quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- informatika va hisoblash texnikasi asoslarini o'rganish;
- ta'lim jarayonida axborot texnologiyalarini qo'llash;
- axborot texnologiyalari yordamida ta'lim muassasalarini va mintaqaviy ta'lim tizimlarini boshqarish.

Bu esa axborot texnologiyalarni qo'llashni birinchi darajali ishlar qatoriga qo'shimcha imkon beradi. Ushbu sohada olingan samaralar umumta'lim maktablarini kompyuterlashtirishga ketgan xarajatlarni qoplashi mumkin.

Ta'lim jarayonini samaradorligini oshirishda yangi ta'lim texnologiyalari katta samaraga ega. Yangi ta'lim texnologiyalari quyidagilarga imkon beradi: a) har bir maktab o'quvchisida o'zining shaxsiy ta'minlanishi rivojlantiriladi; b) o'quv jarayonini tubdan o'zgartirishga va uning tizimli tafakkurlash tomoniga loyihalashga imkon beradi; v) o'quvchilarni bilish faoliyatini samarali tashkil qilishga imkon beradi. Bunday yondashish kompyuterni bilish vositasiga aylantiradi. Maktablarda kompyuterni o'rni qanday bo'lishi degan savol ta'limni kompyuterlashtirish dastlabki bosqichlardayoq qo'yilgan edi. Ammo kompyuterni o'rganishdan undan foydalanishga o'tish juda qiyinchilik bilan amalga oshmoqda. Ko'p hollarda geografiya va boshqa fanlardan ishlab chiqarilgan kompyuter texnologiyalari talabsiz qolib ketadi. Buning asosiy sabablaridan biri odatiy darslarni davomi bo'lib qolishidadir. Elektron darsliklar ko'p hollarda darsliklarni bir nusxasiga aylanib qolmoqda. Shuning uchun ularga talab kamroq bo'lib qolmoqda. Ularni samaradorligi tajribali o'qituvchi samaradorligidan yuqori bo'lmayapti.

Elektron darsliklarni yoki kompyuter texnologiyalaridan foydalanishga talabni kamayib borishining asosiy sabablardan biri o'quvchilarni zamonaviy ta'lim talablari

²⁹ Husanov I. Maktab geografiya darslarida noan'anaviy o'quv usullaridan foydalanish. "Zamonaviy geografiyaning regional muammolari". Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. 18-19 may. 2010. 82-b.

va zamonaviy ta'lim talablari bilan shaxsga yo'naltirilgan yondashish va va sinf-dars tizimida faollanishiga yo'naltirilgan bir-biriga mos kelmasligidir.

Kompyuterlarni yangi avlodini yaratishi bilan yangi texnologiyalar ishlab chiqariladi, shu bilan birga ta'lim texnologiyalari ham ishlab chiqiladi. Kompyuterda matn, chizma, audio- va videoma'lumotlarni birlashtirilishi o'quv ma'lumotlarini sifatini keskin oshirib yuboradi.

Kompyuterlar industriyasini rivojlantirishi pedagogik jarayonlarda inqilobiy o'zgarishlarni keltirib chiqardi. Uning asosida esa o'quvchini individual faoliyatini ta'minlaydigan texnologiyalarga o'tish yotadi. Bunday texnologiyalarga o'tish dasturiy vositalarni yaratish bilan bog'liq yaxlit kompyuterlashtirilgan predmetli kurslarda odatiy dasturiy asosnomalarning ayrim qismlari saqlanib qolinadi, ular esa maktab darsliklarini turli darajada qaytarishadi. Shuning uchun mazkur kurslar quyidagicha yo'naltirilgan bo'lmog'i lozim; a) ixcham (kompyuter) mavjud bo'lilshi, u o'quvchilarni mustaqilligini yuqori darajada ta'minlashi lozim; b) turli sohadagi bilimlarni yuqori darajadagi integratsiyasi mavjud bo'lgan predmetlarni o'rganishda; maktablarda o'quvchilarni qisman yoki to'la kompyuterlar bilan almashtirish; v) sinf-dars tizimiga asoslanmagan eksperimental ta'limiy texnologiyalarni yaratish; g) o'quv jarayonida kompyuterlardan foydalanishni yangi yondashuvlarini ishlab chiqish; d) shaxsga yo'naltirilgan dasturiy asoslarni ishlab chiqish³⁰.

Ta'lim muassasalarida kompyuterlardan samarali foydalanish qator tashkiliy-pedagogik ishlarni yechish bilan bog'liq.

O'qituvchilarni kompyuterli maktablarda ishlashga tayyorlash muhim muammo bo'lib hisoblanadi. Kompyuter texnologiyalarini maktablarda dastlabki davrlarda kam talab etilishi Oliy ta'limda ushbu soha bo'yicha yetarli bilim berilmaganligidir. Elektron pochta imkoniyatlaridan foydalanishni dars va darsdan tashqari vaqtlarda jahon kommunikatsion tarmog'idan foydalanish maxsus metodik tayyorgarlikni talab qiladi. Maktablarni zamonaviy axborot texnologiyalari bilan ta'minlash ham dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Geografiya fani va geografiya ta'limida informatsion texnologiyalar keng qo'llanilmoqda.

Geografiya ta'limida, O'rta Osiyo geografik o'lkasi, tabiatini o'qitishda informatsion texnologiyalardan foydalanishni quyidagi shart-sharoitlarini ta'kidlab o'tish lozim:

geografiya o'qituvchisi informatsion texnologiyalardan foydalanish ko'nikmasiga ega bo'lishi shart;

maktab o'quvchilari kompyuterlardan foydalanish ko'nikmasiga ega bo'lishi shart;

maktabda kompyuter sinflari bo'lishi shart.

³⁰ www.ziyounet.uz

Geografiya ta'limida informatsion texnologiyalarni qo'llash quyidagi sohalarda olib borilmoqda: elektron darliklardan foydalanish; elektron xaritalardan foydalanish; internet imkoniyatlaridan foydalanish; video filmlardan foydalanish; masofaviy o'qitish texnologiyalaridan foydalanish.

O'rta Osiyo Yevrosiyoning tarkibiy qismidir. Juda uzoq tarixiy geologik rivojlanish davomida takrorlanmas tabiiy-hududiy hosila tarzida shakllangan O'rta Osiyo tabiiy geografik o'lkasi Yevrosiyo materigining o'rtasida g'arbda Kaspiy dengizidan, sharqda to Savr tog'larigacha, shimolda Bandi Turkiston, Turkman-Xuroson, Nishopur, Elburs tog' tizmalari suvayirg'ichlari orasidagi berk havzada joylashgan³¹. O'lka O'rta dengiz bo'yidagi iliq mo'tadil va subtropik tabiatli mamlakatlar kengliklarida yotadi. O'rta Osiyoning g'arbiy chegarasi Elbrus tog'ining 54°15¹ sharqiy uzunlik qismidan boshlanib, Kaspiy dengizining sharqiy qirg'oqlari orqali Mang'ishloq qo'ltig'iga qadar davom etadi. So'ngra chegara shimol tomon yo'nalib, Ustyurtning shimoli-g'arbiy chinki bilan Do'ng'iztov, Chog'ray platosi, Cho'chqa va Mog'ojar tog'lari orqali Ural daryosiga tutashib Magnitogorsk shahriga (geotizim tamoyiliga ko'ra Ural-To'rg'ay daryolari suvayirg'ichidagi Ozyorniy qishlog'iga) qadar boradi. G'arbiy chegaraning umumiy uzunligi 2600 km (geotizim tamoyiliga ko'ra 2350 km), shundan 900 km Kaspiy dengizi qirg'oqlariga to'g'ri keladi. Lekin chegaraning shimoli-g'arbiy qismini ayrim adabiyotlarda goh Ural, goh Emba daryolari orqali o'tkazilganini ham ta'kidlash lozim.

Hozirgi davrda juda ko'p darsliklarning elektron versiyalari yaratilmoqda. Shu munosabat bilan o'quvchilar berilgan mavzuni elektron darslikdan topib uni o'qituvchi yordamida, yoki mustaqil o'rganishi mumkin. Darsni o'qituvchi boshqarib turishi mumkin. Bunda o'qituvchi matnni o'rganishda izoxlar berib boradi. Matndagi chizmalar, rasmlar, xaritalar, jadvallar alohida tushuntiriladi. Darsni oxirida o'qituvchi kompyuter orqali o'quvchilarga savollar berishi mumkin. O'quvchilar esa kompyuter orqali javob berishadi. Ularning bergan javoblari o'qituvchi tomonidan baholanadi.

O'rta Osiyo geografik o'lkasini o'qitishda xaritalar asosiy o'quv vositasi bo'lib hisoblanadi. Shuning uchun xaritalar bilan mustaqil ish bajarayotganda elektron xaritalardan foydalanish mumkin. Elektron xaritalar orqali quyidagi ishlarni bajarish mumkin:

- elektron xaritalar orqali tabiiy va iqtisodiy geografik tavsiyalar tuzish; masalan, iqlim xaritalaridan foydalanib ma'lum bir materik yoki xudud iqlimi tavsifini tuzish, yoki iqtisodiy geografik xaritalardan foydalanib ayrim mamlakatlarga yoki xududlarga iqtisodiy ta'rif berish va h. k.;

³¹ Boltayev M.J. Markaziy Osiyo davlatlari iqtisodiy va ijtimoiy geografiyasi. T.2006. 23-b.

- internet imkoniyatlaridan foydalanib geografiyaning turli sohalari bo'yicha yangi-yangi ma'lumotlar olish mumkin. Masalan, kundalik iqlim haqida, aholi haqida, xo'jalik va geosiyosiy sharoit haqida va h.k;

- geografiya ta'limida video filmlar juda katta ahamiyatga. O'rta Osiyo va tabiiy geografiyasini o'rganish kursida video filmlarning roli beqiyos bo'lishi shubhasiz

- masofaviy o'qitish geografiya ta'limida endi rivojlanib kelmoqda. Masofaviy o'qitish usulidan malaka oshirish kurslarida keng foydalanish mumkin. Informatsion texnologiyalardan foydalanish geografiya ta'limida katta imkoniyatlarga ega.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, O'rta Osiyo tabiiy geografik o'lkasini o'qitish zamonaviy axborot texnologiyalar orqali amalga oshirilsa samaradorlik bir necha barobar oshadi. Vizual ta'lim, audio ta'lim bugungi kunning eng yorqin ta'lim turlari bo'lganligi sababli, ularni qo'llash zamon talabiga aylanib ulgurdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Akramov Z.M., Musayev P.G., O'zbekistonning iqtisodiy va ijtimoiy geografiyasi. 8-sinf.T.: "O'qituvchi". 2000.
2. Asanov G.R., Nabixonov M., Safarova I., O'zbekistonning iqtisodiy va ijtimoiy jo'g'rofiyasi. T.: "O'qituvchi" 2001.
3. Amanov M., Abduraxmonov A. O'zbekiston Respublikasi viloyatlari, Qoraqalpog'iston. T., 2002.
4. Axmetov.Ye.A. va boshqalar. Qozog'istonning iqtisodiy va ijtimoiy geografiyasi. 9 - sinf. "Maktab" 2005.
5. Ahmedov.A., Saydaminov.Z. O'zbekiston Respublikasi.(qisqacha ma'lumot-noma) "O'zbekiston" 2006.
6. Boltayev M.J. Markaziy Osiyo davlatlari iqtisodiy va ijtimoiy geografiyasi. T.2006.
7. Jumaboyev T.J. Markaziy Osiyo mamlakatlari iqtisodiy va ijtimoiy geografiyasi. Ma'ruzalar matni. Samarqand, 2006.
8. Pardayev G'.R. O'zbekistonning iqtisodiy va ijtimoiy geografiyasi. Ma'ruza matni. Angeren, 2006.
9. Husanov I. Maktab geografiya darslarida noan'anaviy o'quv usullaridan foydalanish. "Zamonaviy geografiyaning regional muammolari". Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. 18-19 may. 2010.
10. www.ziyonet.uz